

ПОЛЫМЯ.2015.№ 12.с.178-181.

БОЛЬ-СПАЛЕННЫЯ ВЁСК

Хатынские Деревья жизни: документы и материалы. Сост. А.Ф.Буболо [и др.].
Минск: НАРБ, 2015.

Сорок шэсць гадоў назад – 5 ліпеня 1969 года на месцы былой вёскі Хатынь Лагойскага раёна Мінскай вобласці адкрыты мемарыяльны комплекс Хатынь на ўшанаванне памяці жыхароў вёскі Хатынь і іншых беларускіх вёсак, знішчаных нямецкімі акупантамі разам з насельніцтвам у час Вялікай Айчыннай вайны.

Побач са сцяной Жалобы і Могілкамі вёсак размешчаны сімвалічныя Дрэвы жыцця са спісам 433 вёсак, знішчаных разам з жыхарамі і адроджаных пасля вайны. Менавіта гэтым вёскам прысвечаны зборнік дакументаў і матэрыялаў “Хатынские Деревья жизни”, які выйшаў у Мінску ў красавіку 2015 года.

Чытачам будзе карысна ведаць, што ў рамках міжнароднага праекта “Павышэнне статуса выратаваўшыхся жыхароў спаленых беларускіх вёсак”, які ажыццяўляецца Беларускай фундацыяй і Нацыянальным архівам Рэспублікі Беларусь, створана электронная база беларускіх вёсак, знішчаных у гады Вялікай Айчыннай вайны (аўтары Н.В.Кірылава, Т.Н.Міхёнак, В.Дз.Селяменеў). Яна размешчана на сайце Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь і сёння ў ёй значыцца 8921 населены пункт, знішчаны нацыстамі поўнасцю або часткова. На самой справе, ужо вядома больш чым аб 9 000 такіх населеных пунктаў.

У мінулым годзе – да 45-годдзя адкрыцця Дзяржаўнага мемарыяльнага комплекса “Хатынь” выданы два зборнікі дакументаў (Хатынь. Трагедия и память. 2-е изд. Мн., 2014; Хатынский некрополь. Мн., 2014). Рэцэнзуемы зборнік працягвае размову аб мемарыяле, больш дакладна, аб 433 вёсках, спаленых нацыстамі і адноўленым у пасляваенны час. Іх назвы увекавечаны на Дрэвах жыцця. Першапачаткова гэты элемент мемарыяла быў аформлены як Сцяна памяці, на якой значылася 296 населеных пунктаў. У сувязі з паступіўшымі заўвагамі аддзел культуры Цэнтральнага Камітэта кампартыі Беларусі сумесна з абкамамі партыі правярыў правільнасць увекавечвання ў мемарыяльным комплексе населеных пунктаў, знішчаных нямецкімі акупантамі разам з жыхарамі. У ходзе праверкі абкамы КПБ ўнеслі прапанову аб дадатках і 23 красавіка 1973 года Бюро ЦК КПБ прыняла пастанову аб увекавечванні ў Хатыні яшчэ 187 населеных пунктаў, у тым ліку 137 на Сцяне памяці.

Сярод адроджаных вёсак 69 адносіліся да Брэсцкай і 57 да Магілёўскай вобласці.

7 чэрвеня 1974 года Бюро ЦК КПБ ўнесла папраўкі ў спіс увекавечаных населеных пунктаў, але іх колькасць засталася ранейшай.

Дасведчаны чытач можа спытаць:

“У апошні час даецца шмат інфармацыі па праблеме трагедыі Хатыні і іншых беларускіх вёсак. Што ў рэцэнзуемай кнізе новага і каштоўнага? Што ў ёй заслугоўвае ўвагі?”

Па-першае, перад намі першае ў свеце выданне аб Хатынскіх Дрэвах жыцця.

Па-другое, прыемна здзіўляе крынічная база рэцэнзуемай кнігі. Яна ўключае 353 дакумента, у тым ліку 263 з Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, 7 з Дзяржаўнага архіва

Брэсцкай вобласці, 19 з Цэнтральнага архіва Камітэта дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь і 4 з Дзяржаўнага архіва Расійскай Федэрацыі. Сярод іх данясенні, дзённікі баявых дзеянняў і гісторыі партызанскіх фарміраванняў, спраўкі, акты, пратаколы допытаў сведкаў, выратаваўшыся жыхароў спаленых вёсак, карнікаў і інш.

Па-трэцяе, у зборніку па-новаму даецца колькасць населеных пунктаў на Хатынскіх Дрэвах жыцця па абласцях і асобных раёнах. Больш за ўсё такіх населеных пунктаў ў Віцебскай вобласці - 111 (дарэчы. калі ў гады Вялікай Айчыннай вайны загінуў кожны трэці жыхар Беларусі, то ў Віцебскай вобласці – кожны другі). Далей ідуць Магілёўская вобласць – 96 населеных пунктаў, Брэсцкая – 93, Мінская – 60, гомельская – 54 і Гродзенская - 19. Сярод раёнаў на першым месце стаіць Верхнедзвінскі - 26 населеных пунктаў, на другім – Івацэвіцкі – 17, на тэцім-чацвертым - Кіраўскі і Салігорскі - па 15, на пятым месце – Чавускі -14.

Па-чацвертае, укладальнікі рэцэнзуюмай кнігі А.Ф.Бубала, Н.А.Дзянісава, Ю.В.Звераў, В.Е. Казачонак, н.В.Кірылава на чале з В.Дз. Селяменевым звяртаюць увагу дасведчаных чытачоў на тыя абставіны, што пры параўнанні спісаў населеных пунктаў, зацверджаных ЦК КПБ і ўнесеных на сімвалічныя Дрэвы звяртаюць на сябе ўвагу некаторыя разыходжанні паміж імі.

Напрыклад, вёска Баравыя Браслаўскага раёна увекавечана і на Хатынскіх могілках і на Дрэвах жыцця. Пасля вайны яна была часткова адроджана. Пагэтану яе трэба ўвекавечыць на Дрэвах жыцця, а на могілках яе месца павінна заняць вёска Баравыя Верхнедзвінскага раёна, у адпаведнасці са спісам ЦК КПБ.

Замест вёсак Матужы Верхнедзвінскага раёна на Хатынскія Дрэвы жыцця занесена вёска Матукі гэтага раёна. Замест Пацавай Слабады – Грыбава слабада Кіраўскага раёна. На таблічках вёсак Брыгідава. Гасцілава, Старынкі Вілейска раёна памылкова ўказаны Барысаўскі раён, а вёска Слаўнае Талачынскага раёна аднесена да Ушачскага раёна. Акрамя таго, на Дрэвах жыцця адсутнічае вёска Сялюцічы І Петрыкаўскага раёна, якая значыцца ў спісах ЦК КПБ.

Па-пятае, нельга не згадзіцца з думкай укладальнікаў зборніка, што нягледзячы на змены ў адміністрацыйна-тэрытарыяльным дзяленні Беларусі, кіраўніцтва Хатынскага мемарыяла не заўсёды іх улічвае. Так, у жніўні 1979 года Гаўрыльчыцкі сельсавет Лунінецкага раёна перададзены Салігорскаму раёну. Але на таблічках вёсак Гаўрыльчыцы, Дубіца, Цесна як і раней указаны Лунінецкі раён.

Больш чым чвэрць стагоддзя таму назад – у снежні 1989 годзе адноўлены раней ліквідаваны Дрыбінскі раён Магілёўскай вобласці. Аднак у назвах раёнаў вёсак Новае Прыбужжа, Расна Горацкага раёна і Белая, Ждановічы, Прэабражэнск Шклоўскага раёна змены не былі улічаны.

Па-шостае, аўтар гэтых радкоў лічыць правільным, што укладальнікі рэцэнзуюмага зборніка не сталі мяняць пералік населеных пунктаў Лунінецкага, Горацкага, Салігорскага і Шклоўскага раёнаў, увекавечаных на Дрэвах жыцця, а абгаварылі адбыўшыся змены ў геаграфічным указальніку.

Па-сёмае, укладальнікі кнігі праявілі сябе аб'ектыўнымі, добрасумленнымі і скрупулёзнымі даследчыкамі. Аб гэтым сведчыць такая дэталі. Часам знішчэнне населенага пункта і яго жыхароў не было аднаразовым актам. Напрыклад, бывалі выпадкі, калі ўсе або частка насельніцтва расстраляна. А вёска была спалена не поўнасцю, а толькі часткова. Некаторыя вёскі карнікі палілі па некалькі разоў. Пагэтану ў графе “Дата знішчэння” указваюцца

Ўсе устаноўленыя даты злачынстваў, учыненых нацыстамі ў населеным пункце. Пасля спраўкі, у якой указваецца колькасць хат і колькасць жыхароў у населеным пункце ў даваенны перыяд і знішчаных нацыстамі, а таксама часу яго спалення, у храналагічным парадку размяшчаюцца архіўныя дакументы і ўспаміны, якія расказваюць аб трагедыі, перажытай жыхарамі вёсак.

Па-восьмае, навізна, каштоўнасць і важнасць дакументаў, прыведзеных у рэцэнзуемым зборніку, праяўляецца таксама ў тым, што ў адрозненне ад папярэдніх зборнікаў укладальнікі і рэдкалегія зборніка, у якую ўвайшлі У.І.Адамушка, Д.Г.Варапаеў, А.Р.Дзюкаў, В.Е.Казачонак, Н.К.Рудакоўскі, А.Л.Самовіч і В.Д.Селяменеў, закрунулі тэму Халакоста на беларускай зямлі. Вядома, што ў гады вайны ахвярамі Халакоста ў сучасных межах Беларусі сталі каля 715 тысяч беларускіх яўрэяў і каля 90 тысяч яўрэяў з 7 краін Еўропы. Мала каму вядома, што сярод населеных пунктаў, занесеных на Хатынскія Дрэвы жыцця, няма месца іх масавага знішчэння. У Брэсцкай вобласці – гэта вёскі Хомск Драгічынскага, Ацечызна Жабінкаўскага, Моталь Іванаўскага. Святая Воля Івацэвіцкага. Пагост-Загарадскі Пінскага раёнаў, у Віцебскай вобласці – Красналукі і Лукомль Чашніцкага, Юды Шаркаўчынскага раёнаў. У Гомельскай вобласці – Ленін Жыткавіцкага райна, у Гродзенскай вобласці – Дварэц Дзятлаўскага раёна, у Магілёўскай вобласці – Галоўчын Бялыніцкага, Расна, Дрыбінскага, Напраснаўка Горацкага, Самацевічы Касцюковіцкага, Шапалявічы Круглянскага, Маляцічы Крычаўскага, Шамава Мсціслаўскага раёнаў.

Па-дзевятае, у адрозненне ад многіх зборнікаў дакументаў, якія выйшлі ў апоўня гады ў Рэспубліцы Беларусь, укладальнікі кнігі не пазбягаюць так званых “вострых” пытанняў. Адно іх заключаецца ў тым, што частка спаленых нацыстамі беларускіх вёсак – гэта помста нямецкіх акупантаў за падтрымку мясцовым насельніцтвам партызан Беларусі.

На стар.7 аўтары “Прадмовы” Н.В.Кірылава і В.Д.Селяменеў адзначаюць:

“Наряду с крупными карательными операциями нацисты практиковали проведение акций возмездия за поддержку населением партизан, убийство немецких военнослужащих, невыполнение распоряжений немецких оккупационных властей и др.

В деревне Застаринье Барановичской области 1 мая 1943 г. остановился партизанский отряд. На следующий день на деревню напали гитлеровцы. После отступления партизан они устроили зверскую расправу над жителями деревни. Было расстреляно и сожжено 384 человека, сожжено 112 домов, угнан скот. За обстрел немецкого автомобиля военнослужащие 22-й роты 249-й пехотной дивизии сожгли в Смолевичском районе деревню Багута и расстреляли е жителей.

Разгром партизанами Ремизовского жандармского участка в Ельском районе дал гитлеровцам повод сжечь 12 деревень. Три из них – Нововысокое, Николаевка и Верхи увековечены на Хатынских Деревьях жизни. Деревню Лески Каменецкого района гитлеровцы сожгли в мае 1943 года. По личному приказу Гитлера за нападение на партизан на станцию Славное Толочинского района сожжён посёлок Славное и его жители».

Нягледзячы на шматлікія вартасці рэцэнзуемай кнігі, мэтазгодна выказаць некаторыя заўвагі і пажаданні.

На вялікі жаль і сёння - праз 70 год пасля Вялікай Перамогі над германскім нацызмам, адсутнічае адзіная думка аб падыходах да асвятлення гісторыі спаленых нацыстамі вёсак на тэрыторыі Беларусі ў 1941-1944 гадах. Адны даследчыкі лічаць, што трэба даваць усе спаленыя

вёскі - як з жыхарамі, так і без жыхароў, другія акцэнтуюць увагу толькі на вёсках, спаленых разам з жыхарамі, прычым не мае значэння колькасць спаленых жыхароў (ці сотні ці проста адзін чалавек). Такім чынам, само сабой узнікае новае пытанне – поўнасцю ці часткова. У апошні час шэраг даследчыкаў выказвае думку, што спаленымі трэба лічыць спаленымі вёскі з 25 % жыхароў, або вёскі, дзе спалена не менш 20 хат (дамоў).

У сувязі з гэтым ўкладальнікі і члены рэдкаленіі рэцэнзуемага зборніка павінны былі ці ў “Прадмове”, ці асобна выказаць свае думкі па дадзенай праблеме.

У “Геаграфічным паказальніку” на стар.395 адзначаецца, што тэрмін “Слаўнае” на розных старонках зборніка сустракаецца шэсць раз. Але прыводзячы нямецкія дакументы аб рэпрэсіях супроць мірнага насельніцтва за напад партызан на станцыю Слаўнае (расстрэл 100 прыхільнікаў партызан і членаў іх сем’яў, нідзе не адзначаецца, што нацысты вывезлі і расстралялі іх у Крупках (Памяць Беларусі: Рэспубліканская кніга. Мн., 2005. С.222).

На асобных старонках кнігі сустракаюцца памылкі друку. Так, на стар. 368 адна з фатаграфій на рускай мове падпісана такім чынам “Шарковищинский район», а правільнае напісанне «Шарковщинский район»

У заключэнне трэба падкрэсліць, што ўкладальнікі і рэдкалегія стварылі ва многім унікальную кнігу, своеасаблівую энцыклапедыю Хатынскіх Дрэваў жыцця.

Нельга не згадзіцца з наступнымі словамі аўтараў “Прадмовы” Н.В.Кірылавай і В.Дз. Селяменева:

“433 восстановленные деревни. увековеченные на Хатынских Деревьях жизни, - только часть населённых пунктов, достойных быть отмеченными здесь. Этот список можно продолжить».

Аўтар гэтых радкоў дадае: “Не толькі можна, але і патрэбна. Жадаем вам поспехаў у гэтай высокароднай справе”

Эмануіл Рыгоравіч Іофе, прафесар БДПУ імя М.Танка, доктар гістарычных навук

20005, г.Мінск, пр.Незалежнасці,39-90. Тэл.2-84-83-79 (х.).